

NARCISA LENGEL-KRIZMAN

STUDENSKI POKRET
ZA VRIJEME RATA I OKUPACIJE
(1941-1945)

Na Zagrebačkom sveučilištu okupacija je zatekla oko sedam tisuća studenata.¹ Samo je manji broj studenata napustio Zagreb još u toku ožujka-travnja 1941. g. jer su bili ili mobilizirani ili su se vratili u svoja zavičajna mjesta, dok je određeni broj morao odmah po uspostavi tzv. NDH napustiti daljnji studij uopće, prvenstveno organizirani članovi SKOJ-a i antifašisti, poznati iz dotadašnjih borba na Sveučilištu sa studentima-frankovcima, a i po svom aktivnom radu u raznim naprednim studentskim društvima.

Osnutkom ustaške države prestalo je djelovanje svih dotadašnjih sveučilišnih društava u kojima su se studenti okupljali i preko kojih su politički djelovali, a njihovu funkciju preuzeo je »Sveučilišni stožer Ustaše, hrvatskog oslobodilačkog pokreta«. Osim toga, cijela studentska omladina bila je ubrzo okupljena u jednoj od novoosnovanih ustaških omladinskih organizacija. Pripadnost studenata ovoj organizaciji bila je obavezna.

¹ U ljetnom semestru šk. god. 1940/1. bilo je upisano ukupno 6.816 studenata, od toga 5.253 muškaraca i 1.563 žene (Alma mater Croatica VI, 1942/43, 129).

Zakonskom odredbom od 3. svibnja 1941. »cjelokupna muška sveučilišna mladost« bila je okupljena u organizaciji »radne službe i predvojničke naobrazbe«.² Tečajevi predvojničke naobrazbe (pod nadzorom Ministarstva domobranstva) trajali su četiri mjeseca i započeli su sredinom svibnja 1941. Unutar radne službe bilo je predviđeno osnivanje omladinskih radnih logora i učešće omladine na projektiranim javnim radovima. Zatim, studenti su morali biti učlanjeni u »Državnu častnu radnu službu« koja je obuhvatila sve osobe obojeg spola od 19 do navršene 25 godine života,³ i najzad, u organizaciju »Ustaška mladež«.⁴

Odredbom Ministarstva nastave od 8. svibnja 1941. bila je za polaganje ispita potrebna prethodna potvrda Sveučilišnog ustaškog stožera.⁵ Studenti-frankovci su još u ljeto 1940. g. sastavili popis »nepoćudnih osoba« iz redova studenata, s podacima o njihovu političkom djelovanju od 1935. g. dalje, a odmah po uspostavi tzv. NDH bila je unutar Sveučilišnog stožera sastavljena kartoteka svih upisanih studenata s podacima od 1935–1941, koja je služila za izdavanje potvrda o pravu svakog pojedinog studenta da polaže ispit. Rektorat Sveučilišta morao se tačno pridržavati ove odredbe, i bez odobrenja logornika nitko nije smio polagati ispit.⁶

Napredna studentska omladina bila je prva na udaru neprijatelja. Nakon objavljivanja zakonske odredbe o rasnoj pripadnosti⁷ daljnji studij bio je zabranjen Židovima i djelomično Srbima.⁸ Isto tako su sa Sveučilišta bili odstranjeni i pojedini istaknuti članovi studentske organizacije HSS-a. Ustaškoj vlasti je, osim toga, pošlo za rukom da se dočepa arhiva pojedinih predratnih studentskih udruženja i vjerojatno se njima koristila i prilikom raznih hapšenja. Tako je, npr. bila pronađena molba rektoratu Sveučilišta od 5. rujna 1940. za potvrdu društva *Prosvjeta* s imenima 72 studenata-ljevičara,⁹ zatim spisak studenata koji su uhapšeni prilikom proslave oktobarske revolucije 1940. u Zagrebu,¹⁰ a istoj svrsi služila je i spomenuta kartoteka Sveučilišnog stožera.

² Narodne novine, 3. V 1941.

³ Hrvatski narod, 1. VIII 1941.

⁴ Ustaška mladež obuhvatila je: Ustašku uzdanicu (7–11 godina starosti), Ustaške junake (11–15 godina), Ustašku Starčeviću mladež (15–21 godine) i sveučilištarce i sveučilištarke (isto, 15. VI 1941, i nadopuna: Narodne novine, 5. XI 1941).

⁵ Alma mater Croatica V, 1941, 35–36.

⁶ Arhiv SUP-a SR Hrvatske, istražni materijali Z. Blažekovića i G. Ereša. Prijepisi u arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu (dalje u tekstu: IHRPH).

⁷ Narodne novine, 30. IV 1941.

⁸ Prema odredbi o upisu studenata u zimski semestar šk. god. 1941/2. bio je zabranjen upis svim osobama nearijskog porijekla, bez obzira da li su do 10. IV 1941. bile već upisane ili ne. Izuzetak čine osobe koje su dobile počasno arijsko pravo. Upis osobama »grčko-istočne vjeroispovijesti« koje su već bile upisane prije 10. IV 1941. i onima koje su poslije 10. IV 1941. prešle na »rimokatoličku, evangelističku ili islamsku vjeroispovijest« bio je i dalje dopušten (Alma mater Croatica V, 1941, 35–36). U ljetnom semestru šk. god. 1940/1. bilo je upisano ukupno 283 studenta – Židova (prema numerusu claususu iz godine 1940. smjelo je na Sveučilištu biti upisano samo pola postotka Židova u odnosu na druge studente), ali je taj broj u zimskom semestru šk. god. 1941/2. pao na svega 23. Od toga vremena u izvještajima o broju upisanih slušača na Zagrebačkom sveučilištu ne nalazimo podatke o bilo kojem upisanom studentu-Židovu (isto VI, 1943, šk. god. 1942/43, 129).

⁹ IHRPH, fond NDH, kut. 276.

¹⁰ D Č a l i ć, Zapisi sveučilištarca, Zagreb 1960, 62–68.

Usprkos teroru i nastojanju ustaške vlasti da cijelu sveučilišnu omladinu okupi u proustaške omladinske organizacije, napredni studentski pokret i dalje se širio i razvijao. Poslije okupacije skojevska organizacija na Sveučilištu brojčano je znatno oslabila, pa su se spajali aktivni SKOJ-a svih ili nekoliko godina, grupa ili fakulteta. Studentsko skojevsko rukovodstvo bilo je do druge polovine 1941. izravno vezano uz Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku, koji je koordinirao svoj rad s Mjesnim komitetom SKOJ-a za grad Zagreb. Tako su i studenti sudjelovali u svim omladinskim akcijama koje su se u gradu izvodile.

U skladu s direktivama KP i SKOJ-a o potrebi stvaranja širokog antifašističkog omladinskog pokreta, i studenti-marksisti Zagrebačkog sveučilišta već u prvoj polovici 1941. g. nastojali su uspostaviti kontakt sa svojim kolegama iz bivših građanskih političkih grupacija. Zato je sveučilišno skojevsko rukovodstvo započelo pregovore s vodstvom studentske organizacije HSS-a. Iako su održali i nekoliko sastanaka, do sporazuma nije došlo jer je stranačko vodstvo HSS-a zabranilo svojim članovima daljnje pregovore. Slični kontakti uspostavljeni su i s ostalim studentskim grupama, ali bez osobitih rezultata, jer su samo pojedinci s vremenom pristupali skojevskoj ili kojoj drugoj antifašističkoj omladinskoj organizaciji.¹¹ Zbog toga je najvažniji zadatak SKOJ-a na Sveučilištu u to vrijeme bio svakodnevni politički rad i borba protiv ustaškog, klerikalnog, mačekovskog ili kojeg drugog utjecaja nad studentskom omladinom, koja se zbog svoje socijalne ili nacionalne pripadnosti odosila tada prema režimu oportuno i kompromisno.

Tako su se na Sveučilištu izdvojile dvije osnovne grupe: ustaška i marksistička. Obje su bile u manjini, ali su se jedine isticale aktivnošću. Ostala masa studenata ostala je pretežno pasivna ili prividno nezainteresirana.

Bez obzira što je cjelokupna sveučilišna omladina morala sudjelovati u nizu akcija unutar ustaških organizacija, njen manji, lijevo orijentiran dio pristupio je SKJ-u i priključio se narodnooslobodilačkom pokretu koji se razvio u Zagrebu već od stvaranja ustaške države. Omladinska aktivnost u okviru NOP-a od ljeta 1941. dobiva nov sadržaj. Studenti su osnovali svoje posebne udarne grupe sastavljene od članova s raznih fakulteta, koje su – poput svih ostalih omladinskih udarnih grupa u gradu – imale zadatak da skupljaju oružje, bacaju letke i drugi propagandni materijal, ispisuju antifašističke parole, skupljaju sanitetski i različit tehnički materijal, prenose ga na određena mjesta i izvode akcije sabotažnog karaktera. Od dana njemačkog napada na Sovjetski Savez (22. VI 1941) započele su u Zagrebu intenzivnije djelovati sve omladinske udarne grupe, i upravo je razdoblje od lipnja do listopada 1941. g. obilježeno nizom oružanih akcija. Politički efekt svih tih akcija bio je nesumnjiv, jer su one imale prvenstveno politički cilj, iako su neprijatelju nanijele gubitke u ljudstvu. Neprijatelj je odgovarao krvavim represalijama i do maksimuma pooštravao mjere opreza, angažira-

¹¹ Opširnije o tome: Arhiv Gradskog komiteta SKH Zagreb, fond NOB, 08-002-RPO-5.

jući cijeli svoj policijski aparat i dijelove vojnih snaga stacioniranih u gradu. Zbog toga su antifašističke organizacije trpjele velike gubitke, ali se borba u takvom obliku i dalje uporno nastavljala.

Od najvažnijih akcija u kojima su studentske udarne grupe sudjelovale, osobito se ističe napad na odred sveučilišne ustaške vojnice izvršen 4. kolovoza 1941. pred studentskim domom u Runjaninovoj ulici. Iako je ta akcija bila najprije zamišljena kao isključivo studentska, udarna grupa koja ju je izvela popunjena je radničkom i srednjoškolskom omladinom pa je tako u pravom smislu postala općeomladinska. U akciji je sudjelovalo ukupno 12 omladinaca, od toga šestorica studenata. Prema neprijateljskim izvještajima, u napadu je bilo što ranjeno što ubijeno 28 ustaša, ali moramo naglasiti da je taj broj vjerojatno pretjeran, jer je ustaška vlast namjerno toj akciji dala širok publicitet, kako bi u javnosti opravdala velik broj »odmazda«.¹² Ta je akcija izrazila političko raspoloženje omladine koja ne samo da se nije htjela solidarizirati s ustaškim režimom nego je javno dokazala da u zemlji postoji i djeluje KP koja je započela oslobodilačkom borbom i stala joj na čelo.

Aktivnost studentske omladine nije se iscrpljivala u oružanim akcijama koje su bile samo jedan od oblika otpora neprijatelju nego se politički utjecaj na omladinu – pa i studentsku – vršio, npr., i preko organizacije *Narodna pomoć* (NP). Ta se organizacija pokazala kao veoma prikladan oblik za okupljanje studentske omladine, osobito od jeseni 1941. Nastupanjem nove šk. god. 1941/2. važan faktor za oživljavanje rada na Sveučilištu bili su studenti prve godine regrutirani iz redova organiziranih srednjoškolaca, koji su kao i neki stariji studenti već do tog vremena aktivno radili u mnogim odborima i pododborima NP. Zbog specifičnosti rada na tom sektoru bio je ujesen 1941. g. osnovan i *Odbor Narodne pomoći Zagrebačkog sveučilišta*, vezan uz Mjesni odbor NP Zagreba.¹³ U tom odboru imala je svog predstavnika većina fakulteta (Tehnički, Medicinski, Filozofski, Agronomski i Visoka ekonomsko-komercijalna škola) a jedan je njegov član bio zadužen za one fakultete koji nisu imali svoga predstavnika. Samo u razdoblju od kolovoza do prosinca 1941. ukupna svota sakupljenog novca iznosila je 22.080 kuna.¹⁴ Međutim, studenti su sakupljali i različit drugi materijal pa ga predavali odboru, a i aktivno su radili na pronalaženju i osiguravanju stanova za smještaj ilegalaca, kojih je broj, s obzirom na pojačan teror i razvitak NOP-a u Zagrebu, postajao svakim danom sve veći. U okviru rada u NP studenti su organizirali takmičenja među pojedinim fakultetima, tzv. petodnevice, u koje je bilo uključeno i organiziranje tečajeva prve pomoći i tečajeva za rukovanje oružjem. Osim toga, studenti su preko

¹² Prema podacima lista »Hrvatski narod« od 4. i 5. VIII 1941, »za odmazdu« je strijeljano 189 talaca, ali se pretpostavlja da je broj strijeljanih bio znatno veći. Opširnije o tom: I. Šibl, Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve, Zagreb 1967, 247–252.

¹³ IHRPH, fond memoarske građe (dalje u tekstu: MG), 10/IV-44.

¹⁴ IHRPH, fond D. Sailija, izvještaji Pokrajinskog i Mjesnog odbora NP za razdoblje od kolovoza do prosinca 1941. Kuna je bila novčana jedinica u tzv. NDH. Vrijednost jedne kune tada je odgovarala vrijednosti 17,921 miligrama zlata. Izmjena dinara u kune izvršena je u jednakoj nominalnoj vrijednosti i bez ikakvih odbitaka, a prve su se novčanice počele upotrebljavati 26. VII 1941. (Hrvatski narod, 26. VII 1941.)

NP-a sudjelovali i u organizaciji smještaja jugoslavenskih dobrovoljaca iz španjolskoga građanskog rata, koji su se od kolovoza do kraja 1941. vraćali u zemlju i prolazili kroz Zagreb, odakle su prema dobivenom rasporedu odlazili dalje u unutrašnjost.¹⁵

Pojedine studentske grupe vezale su se i uz druge odbore i pododbore NP-a i izvan fakulteta. Tako je jedna studentska grupa bila vezana uz Higijenski zavod, zatim uz tzv. sveučilišnu ćeliju koju su sačinjavali profesori i nastavnici pojedinih fakulteta,¹⁶ a studentice su osnovale poseban aktiv unutar Antifašističke fronte žena. Prema izvještaju o organizacionom stanju AFŽ-a u Zagrebu potkraj 1941. g., studentice su bile obuhvaćene na 7 fakulteta, ali fakultetskih odbora AFŽ-a bilo je samo na tri fakulteta, jer se na ostalim – zbog malog broja studentica (npr. Pravni, Tehnički), odnosno premalog broja simpatizerki (npr. Visoka ekonomsko-komercijalna škola) – ti odbori nisu još mogli osnovati.¹⁷ Ženska se omladina napose angažirala u radu sanitetskih tečajeva koji su se održavali kroz cijelu drugu polovicu 1941. g. i u radu radiotelegrafskog tečaja koji je osnovala partijska organizacija.¹⁸

Znatan broj studenata radio je i u ilegalnim omladinskim štamparijama, u kojima su se, pored štampanja i umnožavanja raznog omladinskog i partijskog materijala, izrađivali i krivotvorene isprave i dokumenti, neophodno potrebni za rad u ilegalnim uvjetima.¹⁹

Sav taj raznovrsni rad bio je, međutim, prekidan čestim hapšenjima koja su započela odmah nakon uspostave tzv. NDH a naročito od 22. lipnja 1941. dalje, da bi u jesen te godine dosegla masovne razmjere. Uzroke ne treba tražiti samo i isključivo u slabijem držanju pojedinih uhapšenih omladinaca koji, ne izdržavši fizičku torturu, provaljuju mnoga imena i mjesta sastanaka i skloništa, nego i u organizaciji ustaških policijskih i drugih sličnih organa koji uspijevaju da preko izvještaja svojih ubačenih agenata u organizaciju utvrde organizacionu shemu SKOJ-a u Zagrebu po pojedinim sektorima, te da nečuvanim terorom i raznovrsnim oblicima prinude, okupe ili zaplaše jedan dio omladine, uključujući i studentsku. Osim toga, NOP je upravo potkraj 1941. g. morao u Zagrebu podnijeti velike i teške gubitke, što se, dakako, moralo odraziti i na cjelokupni omladinski pokret.

U listopadu 1941. došlo je do velikih hapšenja na Sveučilištu (osobito na Tehničkom i Medicinskom fakultetu) gdje su skojevski aktivisti bili potpuno razbijeni. Prilagodavajući se promijenjenim uvjetima rada, novo studentsko rukovodstvo uspjelo je da povezivanjem i osnivanjem novih aktiva i rukovodstava sredi uglavnom organizaciju na Sveučilištu, a na nekim je fakultetima čak i proširi. Prema izvještaju mjesne skojevske organizacije od 12. IV 1942,²⁰ organizaciono stanje na pojedinim fakultetima u prvim mjesecima 1942. bilo je kako slijedi:

¹⁵ Opširnije o tome: Šibl, n. dj., 293 i d.

¹⁶ IHRPH, fond MG, 10/I-7, 37/X-15 i 9/8-74.

¹⁷ IHRPH, fond KP-10/219.

¹⁸ Žene Hrvatske u NOB-i I, Zagreb 1955; IHRPH, fond MG, 36/1-2.

¹⁹ E. Ivanec, Nepokorena mladost, Zagreb 1961, 68-73.

²⁰ IHRPH, Fond Povjerenstva SKOJ-a za Zagreb, kut. 11.

Visoka ekon.-komerc. škola	3 aktiva sa 14 aktivista i 10 skojevaca
Veterinarski fakultet	1 aktiv sa 4 aktivista i 8 skojevaca
Pravni fakultet	1 aktiv sa 3 aktivista i 3 skojevca
Filozofski fakultet	2 aktiva sa 10 aktivista i 35 skojevaca
Medicinski fakultet	3 aktiva sa 14 aktivista i 10 skojevaca
Pedagoška akademija	1 aktiv sa 4 aktivista i 10 skojevaca
Tehnički fakultet	4 aktiva sa 19 aktivista i 66 skojevaca
Agronomski fakultet	5 aktiva sa 22 aktivista i 22 skojevca
Umjetnička akademija	5 aktivista i 15 skojevca

Prema tome je u 20 aktiva bilo obuhvaćeno 179 članova SKOJ-a, koji su oko sebe okupili 95 antifašista. Isti izvještaj ističe da je raspoloženje većine studenata antifašističko, ali da skojevskoj organizaciji nije uspjelo obuhvatiti široke slojeve studenata.²¹ Pretežan dio studenata bio je zaplašen strahovitim ustaškim terorom i odnosio se pasivno prema svim akcijama i organiziranim oblicima otpora, a drugi je bio pod utjecajem poziva emigrantske vlade, preko Radio-Londona, da se čeka odlučni moment za borbu.

U prvoj polovici 1942. godine ističu se dvije velike omladinske akcije u kojima su sudjelovali svi tada organizirani studenti. Bile su to akcije dijeljenja letaka u povodu 1. svibnja i godišnjice njemačkog napada na Sovjetski Savez. Obje su bile organizirane i izvedene gotovo savršeno i skojevska organizacija nije imala pri tom gubitaka.²²

U sredini 1942. godine naročito su značenje imale zakonske odredbe o »novačenju svršenih srednjoškolaca«²³ i »Radnoj službi svršenih učenica srednjih i njima izjednačenih učilišta«.²⁴ Po prvoj su svi svršeni srednjoškolci morali obavezno stupiti u neprijateljsku vojsku i tek kada je završe mogli su nastaviti daljnje školovanje, a ostali su studenti mogli dobiti odgodu služenja u vojsci jedino u slučaju da su upisali studij prije šk. god. 1942/3. i nisu navršili 24 godine starosti. Ni učenice nisu mogle nastaviti daljnje školovanje na Sveučilištu bez obavezne jednogodišnje radne službe u okviru organizacije Ustaške mladeži. Time je praktično bilo onemogućeno redovno školovanje većem dijelu omladine, napose muške, što se moralo odraziti i na sav daljnji rad skojevske organizacije.

SKOJ je odmah reagirao na ta i slična ustaška nastojanja da se omladina mobilizira. Od srpnja 1942. g. gotovo svi članovi skojevskih aktiva, kako na Sveučilištu tako i u redovima srednjoškolske i pogotovu radničke omladine, rade na sprečavanju odlaska u neprijateljsku vojsku i omogućavaju odlazak u partizanske jedinice, koje su već tada operirale u neposrednoj blizini grada.

Tada se aktivnost studenata antifašista odvijala u okviru NP-a. Iako je cjelokupnim radom te organizacije rukovodio Mjesni odbor za grad Zagreb, skojevska organizacija je 1942. g. osnovala i svoj posebni

²¹ U zimskom semestru šk. god. 1942/3. bilo je upisano ukupno 5.855 studenata i studentica (Alma mater Croatica VI, 1943, 129).

²² Ivanc, n. dj., 230-231 i 238.

²³ Narodne novine, 25. VIII 1942.

²⁴ Isto, 10. IX 1942.

omladinski Mjesni odbor NP, a sačinjavali su ga predstavnici svih triju omladinskih sektora tj. predstavnici studentske, radničke i srednjoškolske omladine. U razdoblju od siječnja do kolovoza 1942. g. (bez podataka za mjesec svibanj i srpanj, koji se nisu sačuvali) studentska je organizacija sakupila 75.504 kune u ime priloga.²⁵ Nisu sačuvani podaci o količini sakupljenog materijala ni tačan broj prilagača, ali možemo pretpostaviti da je taj, s obzirom na visinu svote, bio znatan.

Prateći organizacione promjene u skojevskoj organizaciji na Sveučilištu od travnja do listopada 1942. g. uočavamo znatne razlike na pojedinim fakultetima. Tako je organizaciono stanje – prema izvještaju mjesne skojevske organizacije za listopad 1942. g.²⁶ – bilo po pojedinim fakultetima kako slijedi:

Medicinski fakultet	70 skojevaca i 27 članova Saveza mlade generacije ²⁷
Tehnički fakultet	39 skojevaca i 27 članova Saveza mlade generacije
Agronomski fakultet	20 skojevaca i 15 članova Saveza mlade generacije
Visoka ekonomsko-komercijalna škola	4 skojevca — članova Saveza mlade generacije
Pravni fakultet	9 skojevaca — članova Saveza mlade generacije
Filozofski fakultet	10 skojevaca i 26 članova Saveza mlade generacije
Umjetnička akademija	3 skojevca i 5 članova Saveza mlade generacije
Studenti – Bugari ²⁸	70 skojevaca — članova Saveza mlade generacije

Prema tome je u SKOJ-u bilo obuhvaćeno 225 članova a u Savezu mlade generacije 100 članova, što predstavlja porast prema organizacionom stanju iz travnja iste godine. Kako je već spomenuto, veće su promjene nastale na pojedinim fakultetima (na tehničarima od 66 članova SKOJ-a u travnju ostalo je svega 39 u listopadu, na Umjetničkoj akademiji od 15 ostala su svega 3 člana, ali je na medicini broj organiziranih članova od 10 porastao na 70 itd.), što je ovisilo o mogućnosti i snalžljivosti pojedinih aktiva da se prilagode časovitoj situaciji s obzirom na hapšenje, provale i sl.

Međutim, od studenog 1942. situacija se potpuno izmijenila. Velika provala koja je završila hapšenjem oko 80 organiziranih studenata i simpatizera imala je za posljedicu razbijanje većine aktiva,²⁹ a pre-

²⁵ IHRPH, fond D. Sailija, izvještaji Pokrajinskog i Mjesnog odbora NP za razdoblje od siječnja do rujna 1942.

²⁶ Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije I/2, Beograd 1959, 448-450.

²⁷ Savez mlade generacije je antifašistička omladinska organizacija u Hrvatskoj, osnovana potkraj 1941. s ciljem da organizaciono obuhvati najšire omladinske slojeve. Slični omladinski savezi osnovani su i u drugim krajevima zemlje, a na Prvom kongresu USAOJ-a 1942. svi su oni ujedinjeni u jedinstvenu antifašističku organizaciju – USAOJ.

²⁸ Bugarskih studenata bilo je na Zagrebačkom sveučilištu u šk. god. 1940/1. ukupno 216. Poslije potpisivanja kulturnog sporazuma između NDH i Bugarske (1942), koji je između ostalog sadržavao i razmjenu studenata između obiju zemalja, broj studenata Bugara se povećao. Tako je u zimskom semestru šk. god. 1942/3. bilo upisano 537 bugarskih studenata (Alma mater Croatica V, 1942, 232-233, i VI, 1943, 129).

²⁹ Arhiv SUP-a SR Hrvatske, izvještaji ustaškog redarstva od 21. X 1942. Prijepisi u IHRPH.

ostala, već dotada uključena, omladina slabo se odazivala na daljnji rad, zaplašena terorom. Zbog toga se skojevska organizacija na Sveučilištu morala obnavljati gotovo od samog početka.

Ustaška je vlast nastojala da omogući što brži završetak studija slušačima-ustašama. Jedna od najvažnijih odredaba koja se odnosila na polaganje ispita, bila je donijeta 19. siječnja 1943. Prema toj odredbi, svi studenti-ustaše bili su podijeljeni u tri grupe i dobili su – za razliku od ostalih studenata – različite pogodnosti i olakšice kod polaganja ispita i studija uopće.³⁰ Ovo favoriziranje studenata-ustaša izazvalo je val ogorčenja kod svih ostalih studenata, koji su činili većinu upisanih slušača.

Osnivanje Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) i kasnije Hrvatske (USAOH) – masovne antifašističke organizacije kojoj je SKOJ bio jezgra – omogućilo je ponovno okupljanje omladine. Važno je istaći da su se u Zagrebu odbori USAOJ-a (kasnije USAOH-a) na početku 1943. godine osnivali najprije ondje gdje nije bilo mogućnosti za obnavljanje ili osnivanje novih skojevskih aktiva i grupa. To se prvenstveno odnosi na studentski »sektor«. Iako je tada postojala samo jedna skojevska grupa na cijelom Sveučilištu, na pojedinim fakultetima su se počeli osnivati odbori USAOJ-a, kojih je u ožujku 1943. bilo 20, a okupljali su oko 250 članova. Taj se broj već za mjesec dana povećao na 323 organizirana studenta.³¹ Tako se sve do druge polovice 1943. na Sveučilištu omladina okupljala uglavnom u odborima USAOJ-a (prosječno oko 400 studenata i studentica).

Potkraj 1943. nastupa nova faza u radu antifašističkih organizacija na Sveučilištu. Mobilizacija za neprijateljsku vojsku, koja je poglavito obuhvatila studente, promijenila je strukturu upisanih slušača. Čitav rad prenio se uglavnom na studentice, jer su na Sveučilištu od studenata ostali gotovo samo pripadnici ustaških organizacija i kao takvi mogli nastaviti daljnji studij.³² Zbog toga je na početku 1944. u SKOJ-u bilo

³⁰ Naredba se odnosila na ove tri grupe studenata: a) koji su bili u zatvoru ili primorani da bježe iz zemlje do 10. IV 1941, a sada se nalaze na ustaškim dužnostima; b) koji su poslije 10. IV 1941. bili pozvani u vojsku; c) oni koji su prije 10. IV 1941. bili spriječeni da polažu ispite kao i oni pod a), ali sada ne vrše ustaške dužnosti. Svi oni mogu polagati ispite bez obzira na ispitne rokove, sve skupne pa i diplomatske ispite polažu pojedinačno, neuspjeh u jednom ili više predmeta nije značio ponavljanje ispita iz svih predmeta pojedine grupe, dopušteno im je uvjetno upisivanje, seminarske vježbe i programe mogu predavati i izvan određenih rokova, nastavnici su dužni da im odrede koje nevažne dijelove mogu ispustiti za ispit, ne polažu enciklopedijske predmete na onim fakultetima gdje oni nisu neophodno potrebni za struku, ne polažu diplomski ispit tamo gdje je on u stvari već ponavljanje položenih predmeta, isto tako ne treba da izrađuju diplomatske radnje ako su one ponavljanje već predanih radnja itd. Ako je koji student iz tih grupa do proglašenja naredbe polagao koji skupni ispit a nije zadovoljio, priznaju mu se oni dijelovi pojedinog predmeta koji je s uspjehom položio (Alma mater Croatica VI, 1943, 24–25).

³¹ Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije II, knj. 1, 218–220.

³² U ljetnom semestru šk. god. 1943/4. ostalo je svega oko 1500 upisanih slušača i učenika« bili mobilizirani svi studenti koji do tog vremena nisu još bili u vojsci, kao i oni koji su bili proglašeni nesposobnim a zatim ponovo osposobljeni. Mobilizacija je obuhvatila i sve svršene srednjoškolce rođene 1926. i starije, kao i one koji su te školske godine završili VII razred a rođeni su 1926, odnosno one koji nisu položili

organizaciono obuhvaćeno samo 30 članova, uglavnom studentica, podijeljenih u 8 grupa na pojedinim fakultetima. Tada je u odborima USAOH-a bilo okupljeno oko 100 članova, najvećim dijelom studentica i onih studenata koji su pored studija radili u pojedinim državnim nadležnostima kao službenici.³³

U sredini 1944. godine cijela zagrebačka skojevska organizacija bila je raspuštena zbog specifične situacije koja je nastala u vezi s velikim provalama, pa se tada pristupilo stvaranju novih skojevskih aktiva, vezanih uz partijske ćelije, ili narodnooslobodilačkih odbora.³⁴ Od toga vremena omladinski i skojevski aktivni, grupe i pojedinci djeluju zajedno s ostalim aktivistima u sklopu pojedinih organizacija NOP-a, i zbog toga ne možemo više dijeliti aktivnost studentske omladine od općenite aktivnosti u okviru NOP-a. Osim toga – kako su se jedinice NOV-e približile Zagrebu – dolazi do masovne fluktuacije između antifašističkih organizacija u gradu i jedinica NOV-e u okolici, pa su i zadaci postali specifični (npr. sprečavanje neprijatelja da sistematski uništi sve najvažnije privredne i druge objekte u gradu, onemogućavanje pljačke pri njegovu povlačenju, održavanje reda do ulaska jedinica NOV-e).

Studentska se aktivnost u okviru narodnooslobodilačke borbe nije iscrpljivala samo u izrazito omladinskoj organizaciji nego su studenti djelovali i u svim drugim organizacijama NOP-a u Zagrebu. Studenti su intenzivno djelovali i u redovima neprijateljske vojske na zadacima obavještajnog karaktera, u ilegalnim »tehnikama« itd.

U redovima partizanskih jedinica borilo se desetak tisuća zagrebačkih omladinaca i omladinki, a mnogo njih izgubilo je živote u zatvorima, logorima, internaciji i masovnim odmazdama. Među njima se znatan dio odnosi na zagrebačke studente.

popravne ispite u određenom roku u VIII razredu. Naredba se odnosila i na srednjoškolce koji su završili šest razreda gimnazije, ali su prekinuli daljnje školovanje. Tako je mobilizacija obuhvatila sve mladiće starije od 17 godina (Nova Hrvatska, 21. VII 1944).

³³ IHRPH, fond MK KPH Zagreb, kut. 67, Izvještaj od 16. IV 1944.

³⁴ Vidi opširnije o tome: N. L e n g e l, Pregled djelovanja SKOJ-a u Zagrebu 1941–1945, Iz starog i novog Zagreba IV, Zagreb 1968, 351–352.